

Baracs Gabriella

Megszabadulni a morálértékektől
F. Nietzsche Virradat című művének Második könyve
alapján

„Azoknál a filozófiai problémáknál, melyek sokszor látszólag szerzőjüktől független, önálló életet élnek, Nietzsche esetében mindig kimutatható a személyes háttér. Nemigen létezett még egy olyan önreflektáló gondolkodó, mint ő ...írásaiban minduntalan személyes és magánjellegű gondolatokba ütközünk, amelyeket a szerző mindenkori élethelyzetének ismerete nélkül nem érthetünk meg. Nietzsche életkörülményeinek az ismerete ezért kulcsfontosságú lehet változó tanításainak a megértéséhez. ... személyét és művét együtt kell vizsgálni, mivel kölcsönösen világítják meg egymást”.¹

A továbbiakban (e mű segítségével) a Nietzsche életében felmerülő személyekhez fűződő érzelmekre, illetve a hozzájuk kapcsolható erkölcsi kategóriákra utalok:

Felvázolom, kiket miért tisztelt (egy ideig).

Szempontjaim: a személyek által betöltött szerepek és a képviselt értékek vizsgálata:

GONDOLKODÓ MŰVEIKÉRT

– David Strauss a Jézus élete című könyvért, mert ez vallásellenességét igazolta. Később eltávolodik, mert a szerző új műve nem nyerte meg a tetszését.²

– Schopenhauer: állhatatosnak, derűsnek, tisztességesnek tartotta (1874 tavaszán írt egy traktátust: Schopenhauer mint nevelő címmel). Később filozófiájától teljesen eltávolodott.

ÚJ MŰVÉSZET

– R. Wagner: – barátság MŰVÉSZ

Remélte, hogy a „zene (R. W. zenéje) képes lesz új élettel megtölteni a tragikus mítoszt. Leküzdi a tudomány filiszteri önelégültségét és a kereszténység babonáját, és elvezeti az embereket a létnek új formájához”.³

Hogyan változtak érzelmeink?

csodálat
rajongó szeretet
féltékenység

→

gyűlölet

1878-ig A barátság maradt meg a legtovább.

TANÁR → DIÁK
TUDÁS → tisztelet

– Friedrich Wilhelm Ritschl – a klasszika – filológia nemzetközi hírnő tanára Bonnban (1864).

BARÁTOK — barátság

1866: Erwin Rohde

1869: Cosima Wagner

1870: Franz Overbeck (teológus), életre szóló barát

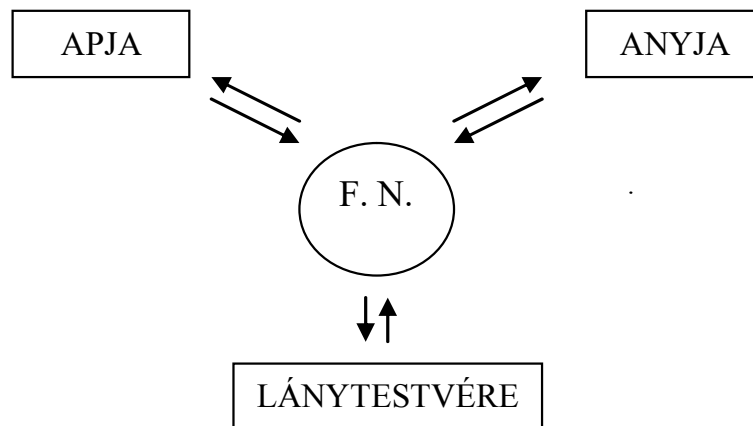
1875: Peter Gast zeneszerző

1876: Paul Reé pszichológus

Malwina von Meysenbug

1882: Lou Salome orosz diáklány

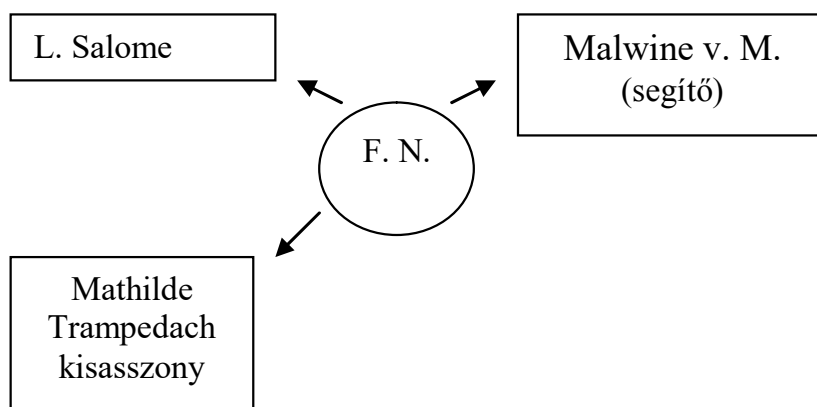
CSALÁD — szeretet

ÉRDEKHÁZASSÁG 1876.

szerelem

Házassági tervek: leánykérés levélben, közben elutazott.

A felsorolt társadalmi szereplők, illetve szerepek és a melléjük rendelt értékek felvázolása azt mutatja, hogy F. Nietzsche életében is többé-kevésbé úgy jelentek meg ezek a szereplők (szerepek) és értékek, mint általában az emberek életében a szeretet, szerelem, barátság, tisztelet hosszabb-rövidebb ideig jelen levő és tárgyait váltó érzések. A tanár, aki nagy tudású, tiszteletet ébreszt tanítványaiban, az újat, nagyszerűt alkotó művész is lehet csodálat, rajongás tárgya. (Mai világunkban már kisebb teljesítmény is elég lehet ehhez.)

A barátságok hosszabb-rövidebb ideig tartanak, az iskolákban, a tanulmányok, munka, utazások során, közös érdeklődésű társaságokban alakulnak ki.

Családi viszályok is adódnak, de a szeretet nem szűnik meg. Eddig nagyon hétköznapi a kép. De Nietzsche nem ilyen, nem ezt akarja. Magát máshogy ítéli meg. Megtehetjük mi is.

Sértődékeny? Ki nem az, ha általa fontosnak vélt munkája, alkotása nem megfelelő fogadtatásban részesül? Csalódott? Ki nem lesz az, ha egy nagyra becsült személy nem váltja be a hozzá fűzött reményeit?

Önző? Nem alapít családot? Sok ilyen példát is találunk. Érdekházasság? Nem kizárt. Ez még nem különös. De ő más szerepre vágyott.

„Hallgassatok meg.

Mert én ez és ez vagyok. Mindenekelőtt ne tévesszetek össze másokkal.”⁴

„Egyáltalán nem vagyok például madárijesztő, morálszörnyeteg – sőt természetesen ellentéte azon emberfajtnak, amelyet eddig erényesként tiszteltek. Köztünk szólván úgy vélem, hogy éppenséggel ez tartozik hozzá büszkeségemhez. Én Dionüszosz, a filozófus tanítványa vagyok, inkább lennék szatír, mint szent.”⁵

Az eszményeket bálványoknak tartotta, ezeket le kell dönteni. Eddig fordított értékeket imádtak, mert hazuggá és hamissá váltak. Az igazságot értéknek, a tévedést gyávaságnak tartotta.

„A megismerés embere nem riad vissza attól, hogy szeresse ellenségeit, és még barátait is, tudja gyűlölni.”⁶

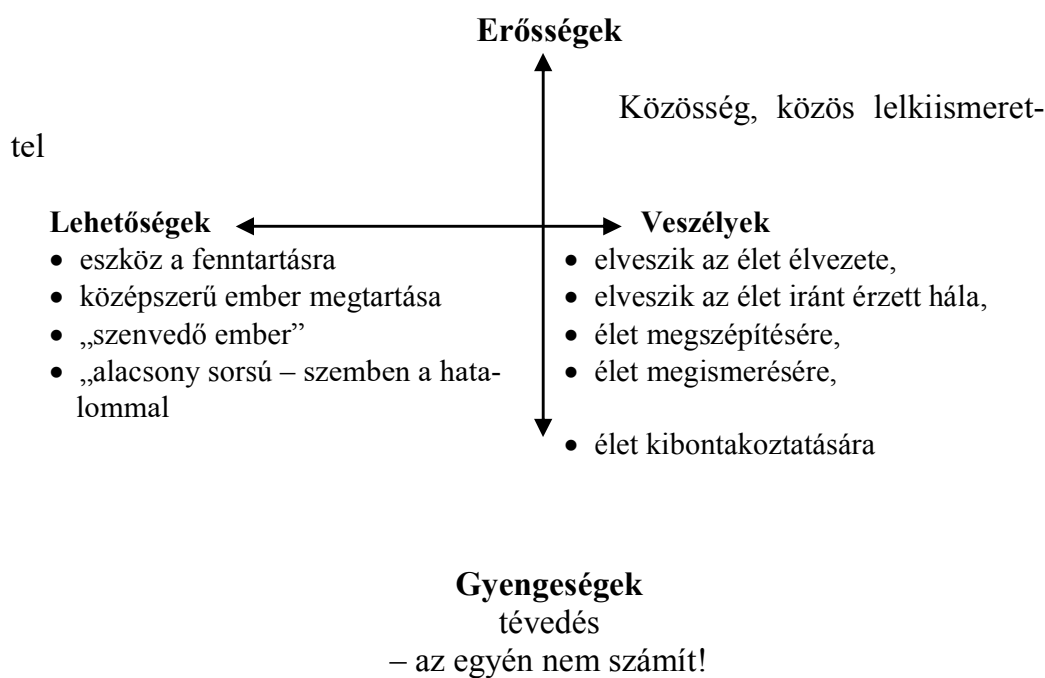
A továbbiakban az értékek átértékelése című könyv Morál fejezetének gondolatait idézem.

„A „szeretet” tana és vallása a tűrés, a segítség, a kölcsönösség vallása, az önigenlés elnyomása az ilyen rétegek között a legnagyobb érték lehet, még az uralkodó szemével nézve is, mert féken tartja a rivalitást, ... az irigység érzését, a félresiklottak nagyon is természetes érzését, őket isteníti az alázat, a szegénység és engedelmesség a rabszolgalét, az alávetettség, a betegség és alattvalóság.

A keresztény bűnösnek akarja érezni magát, ezért önmagán kívül felelőst keres.”⁷

Ennek a fejezetnek az alapján próbálok készíteni egy SWOT-analízist.

Élet és morál szembeállítása

Vegyük sorra azokat az értékeket, amelyeket Nietzsche száműzetésre ítelt. Általános megfogalmazásban a hagyományos morálfilozófiai kategóriák eltörlése, minden érték átértékelése volt számára kívánatos. Nem létezik magánvaló jó és rossz.⁸

Egyedi értéként megnevezte az ember felelősségét, mint felesleges értéket. Ez egy barátja elvesztésébe került (Rohde dühe). Nála a moralitást megelőzte a kényszer, mely később szokássá vált – összefonódik az örömmel – így lesz **erény**.

Az Ecce Homóban is említ kiiktatott értékeket – lelkiismeret furdalás, önzetlenség, kötelesség. Itt írt a „Hajnalpír” (Virradat) Gondolatok a morálról, mint előítéletről: „Ezzel a könyvemmel kezdődik hadjáratom a morál ellen. ... új nap köszönt ránk. A minden érték átértékelésében, minden morális érték elvetésében, s minden eddig tiltottnak, megvetettnek, elátkozottnak igenlésében és elfogadásában és a beljük vetett bizalomban. Ez az igenlő könyv kizárólag a rossz dolgokra árasztja fényét, szeretetét, gyöngédségét, visszaadja nekik „lelküket”, jó lelkiismeretüket, fennkölt jogukat, előjogukat az életre. A morált nem éri támadás, egyszerűen figyelmen kívül reked”.⁹

Számára elfogadhatatlan, hogy az önzetlenség abszolút értéket képez, míg „az önzésbe belerúgnak, ahol csak tudnak”.¹⁰

Itt szeretnék szólni Szent István erkölcsstanító könyvecskéjének az Intelmeknek a X. fejezetéről, illetve arról, hogy az erkölcsi értékek tartalma támadások nélkül is jelentős változáson, illetve megítélésen megy keresztül. Példa erre az említett írásban felsorolt „erények” sora.

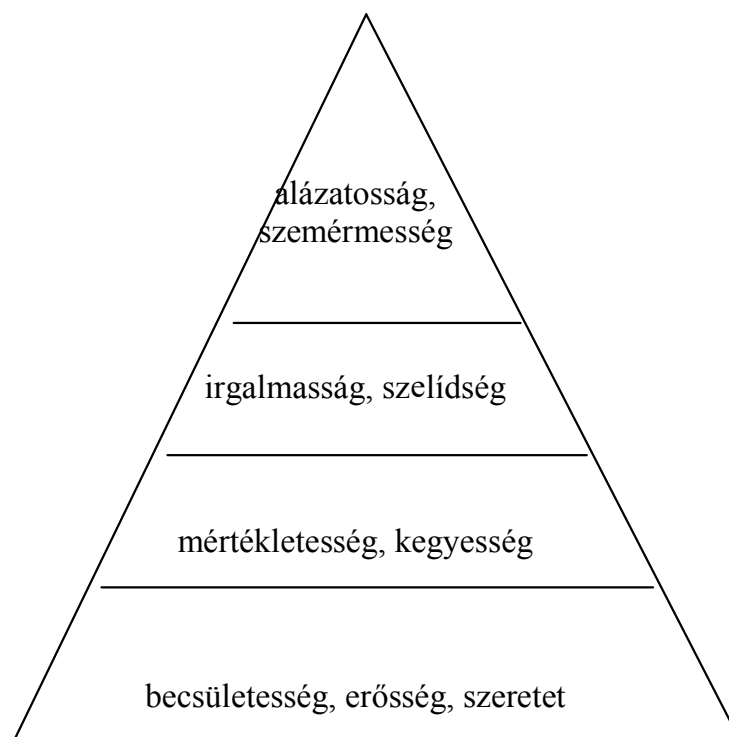
Az 1000-1038-ig tartó időszakban kíváncsi, az uralkodó által elfogadott, támogatott és elvárt értékek ma már nem biztos, hogy ugyanolyan súllyal jelentkeznek társadalmunk bármely rétegében is. Az Intelmekben felvázolt szerepek az alábbiak:

Király, apa, keresztény ember, fiú – tisztaságot fogadó királyutód.

A felsorolt erények: kegyes, irgalmas, szeretetet gyakorló, erős, alázatos, mértékletes, szelíd, becsületes, szemérmes.

Készítsünk ezekből az értékekből egy értékpiramist egyéni rangsorral!

Értékpiramis saját rangsorom szerint:

Az Önök rangsora mi lenne?

Első közelítés

Mivel tagadta, illetve támadta és álszentnek tartotta a keresztény egyház értékeit, nem fogadta volna el Szent István Intelmek című Imre fiához írt erkölctanító könyvecskéjének X. fejezetében felsoroltakat sem.

Egyáltalán jelentenek-e még valamit ezek az erények, például a diákjainknak?

A Virradat (Hajnalpír) című kéziratot 1881-ben zárta le.

1886 őszén az Előszóban írta az alábbiakat:

„A morál, amióta csak beszéd és meggyőzés van, a legfőbb félrevezetőnek és csábítónak bizonyult – ami pedig minket, filozófusokat illet, a morál nem egyéb, mint a filozófusok Kirkéje.”

Szerkezete: 5 könyvből áll.

A könyveken belül is gondolati egységekre osztott. Egy-egy mondat adja az adott kis egység vezérfonalát.

A második könyv 152 egységből áll (97-148-ig).

A vezérgondolatok az alábbiak:

97. Morálissá válunk – nem azért, mert morálisak vagyunk!

98. A morál változása

99. Amiben mindannyian esztelenek vagyunk

100. Álomból ébredve

101. Meggondolandó

102. A legrégebbi erkölcsi ítéletek

103. A közerkölcsöt két embertípus tagadja

104. Értékbecsléseink

105. A látszat – egoizmus

106. A morális célok meghatározásai ellen

107. Ostobaságunkhoz való jogunk

108. Néhány tétel

109. Őnuralom, mértékletesség és végső motívumok (5 módszer)

110. Ami ellenáll (új vágy születik)

111. Az objektivitás csodálóinak

112. A kötelesség és a jog természettörténetéhez

113. A kitűnésre törekvés (a felebarát befolyásolása)

114. A szenvedő megismerésről

115. Az úgynevezett „Én”

116. A „szubjektum” ismeretlen világa

117. Börtönben (háló van körülöttünk)

118. Mi tehát a felebarát?

119. Megélni és megkölni

120. A szkeptikus megnyugtatóására

121. „Ok és okozat!”

122. Célok a természetben

123. Ész

124. Mit jelent akarni?

125. A szabadság birodalmáról

126. Feledés

127. Célratörés

128. Az álom és a felelősség

129. A motívumok állítólagos harca

130. Célok? Akarat?

131. A morális divatok

132. A morálból kicsendülő kereszténység

133. „Ne gondoljunk önmagunkra” (együttérzés nincs)

134. Milyen mértékben óvakodjunk az együttérzéstől?

135. A sajnálatraméltóság

136. A boldogság az együttérzésben

137. Miért kell megkettőzni az „ént”?

138. A gyengédebbé válás

139. Állítólag emelkedettebb!

140. Dicséret és korholás

141. Szébb, de nem olyan értékes

142. Vele-érzés

143. Csak ez az ösztön ne kezdjen tombolni soha! (szimpatikus effektus)

144. A fület zárva tartani a panaszok előtt

145. „Nem egoista!”

146. A felebarát fölé emelkedni

147. Az „altruizmus” oka

148. Kitekintés a távolba

Az elmélkedésre és értékelésre kiemelt részek száma: 102, 105, 106, 107, 109, 113, 118, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 142, 148.

Ezekből a részekből a legjellemzőbb támadások zúdultak a legerősebben: a felebaráti szeretet, az együttérzés.

Hibásnak tartja, hogy az ítéletekben „... vajon nem az a legszerénytelegebb hátsó gondolat gubbaszt-e, hogy mindenképpen mi vagyunk a jó legfőbb elve, mert önmagunkkal mérünk jót és gonoszt egyaránt?”¹¹

A legrégebbi erkölcsi ítéletek mellett elítéli a „morális divatokat” és a kereszténység erkölcsi felfogását is. Hibásnak tartja a morális célok meghatározásait.

„És miért éppen az erkölcsösség volna az ehhez vezető út? Ám nagyjából és egészében nem éppen ez a moralitás fakasztott-e olyan sok kellemetlenség-forrást, hogy már megkockáztathatjuk azt az ítéletet, hogy az ember az erkölcsiség minden finomulásával még *elégedetlenebb* lett önmagával, felebarátaival és sorsával? Mindeddig talán nem a legerkölcösebb ember hitte-e, hogy az emberi lét egyetlen jogos állapota a morállal szemben a *legmélyebb boldogtalanság*?”¹²

Zűrzavarosnak tartja a szorongást és a tiszteletet, mert érthetetlenek a céljai és eszközei az egyén számára. Nagyon károsnak ítéli meg az együttérzést, melytől szerinte óvakodni kell, mert: „Föltéve, hogy akár egyetlen napra is uralomra jutna, az emberiség azon nyomban tönkremenne bele”.¹³

Nem kap jobb értékelést a sajnálatraméltóság sem. „Az együttérzés egyenlő a megvetéssel...”¹⁴

A dicséret és a korholás semmit sem ér, ezeket olyan ösztönöknek tartja, melyek időről időre felhalmozódnak az emberekben. A vele-érzés dagályos; Nietzsche szerint a legjobb: „A fület zárva tartani a panaszok előtt”.¹⁵

A szeretet szerinte nagyon is egoista, és az emberek a „felebarát fölé emelkedni” törekszenek.¹⁶

Milyen is akkor a jövő? A Második könyv végén a 148. pontban így összegzi nézetét a filozófus: „Kitekintés a távolba... Ha csupán azok a cselekvések morálisak, ahogy meghatározták, amelyeket a mások és csakis a má-

sok érdekében fogatosítunk, akkor nem léteznek morális cselekvések! Ha csak azok a cselekvések morálisak – így egy másik meghatározás –, amelyek a szabad akarat birtokában teszünk, akkor megint csak nincs e világban morális cselekedet! ... a mi ellen-számlánk az, hogy visszaadjuk az embernek régi jó bátorságát az egoistának kikiáltott cselekvésekhez és helyreállítjuk értéküket – mert elraboljuk tőlük a rossz lelkiismeretet. ... Ez pedig nagyon nagy eredmény! Mert ha az ember már nem tartja gonosznak magát, akkor nem is lesz gonosz!”¹⁷

Jegyzetek

1. Ivo Frenzel: Friedrich Nietzsche élete és munkássága vallomások és dokumentumok tükrében. A könyv 1966-ban jelent meg, magyarul pedig 1993-ban, Horváth Géza fordításában. 7–8. o. (Ivo Frenzel a Virradat című művet „Hajnalpír” címmel említi.)
2. Nietzsche: Első korszerűtlen elmélkedés. David Strauss, a hitvalló és író.
3. Uo. 44. o.
4. Írta az Ecce Homo Előszavában (A könyv alcíme: Hogyan lesz az ember azzá, ami) Göncöl Kiadó. 1994. Budapest.
5. Uo. 7–8. o.
6. Uo. 11. o. Lásd: Zarathustra I. 101. o. 4. kötet.
7. A morálértékek eredete. 61–62. o.
8. Ivo. Fenzel. i. m. 82. o.
9. Nietzsche: Ecce Homo. 88. o.
10. Uo.
11. Virradat 91. o.
12. Uo. 94. o.
13. Uo. 130. o.
14. Uo. 131. o.
15. Uo. 139. o.
16. Uo. 140. o.
17. Uo. 142–143. o.